

ЛЕКСИКОГРАФІЯ, ЛЕКСИКОЛОГІЯ, ФРАЗЕОЛОГІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Вікторія Іващенко, к. філол. н.*
Інститут української мови (Київ)
УДК 161.2.81'374

ПРОСПЕКТ “СЛОВНИКА СПІВЗВУЧНИХ СЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ”

У статті йдеться про проект “Словника співзвучних слів української мови” (автори В. Іващенко, М. Тюменцев-Хвиля, Т. Хвиля-Тюменцева; за ред. В. Іващенко). Характеризується явище співзвучності (паронімії) в його кореляції з іншими мовними явищами – синонімією, антонімією, омонімією, римуванням. Описано джерельну базу словника, його лексичний склад, структуру та структуру словникової статті.

Одним із свідчень розвиненості мови, високого рівня мовної культури є наявність великої кількості різноманітних словників цієї мови – загальних і галузевих, літературної мови й діалектних, одномовних і перекладних, тлумачних, термінологічних, мови письменників, фразеологічних, синонімічних та інших. Українське прикладне мовознавство має значні здобутки в галузі лексикографії, проте має й прогалини, що поступово заповнюються новоствореними словниками.

Ідея створення “Словника співзвучних слів української мови” (далі – Словник) не нова. Вона продовжує досвід:

- “Словника паронімів української мови” Д. Гринчишина і О. Сербенської (1986) [5], у якому за гніздовим принципом описано близькі за звучанням та різні за значенням слова, що найчастіше вживаються в шкільних підручниках, науково-популярних книгах, публіцистиці, засобах масової інформації, художній літературі та побутовому мовленні;

- “Словаря трудных случаев употребления созвучных слов в русском языке” Н. Сурової, М. Тюменцева-Хвилі та Т. Хвилі-Тюменцевої (1999) [11], у якому гніздовим способом укладання зафіксовано найпоширеніші та часто вживані співзвучні слова загального характеру, що розрізняються значенням, наголосом, написанням, граматичною формою.

Пропонований Словник – це нова спроба досягнути доволі неоднозначне явище співзвучності (паронімії). До нього ввійшло багато слів та їхніх похідних, яких немає в попередніх лексикографічних працях. Додано нові слова й тлумачення, що з'явилися в останні десятиліття. Автори зосередили увагу на точніших та більш диференційованих тлумаченнях співзвучних слів. У Словнику враховано також досвід:

- словників рим, зокрема “Словника українських рим” А. Бурячка і І. Гурина (1979) [2], де реєстр формують здебільшого не слова, а римоформи – близькозвучні кінцеві фрагменти слів, подані за абеткою, та “Словника рим української мови” С. Караванського (2004) [6], у якому застосовано специфічний звуковий алфавіт та розроблено новий лінгвографічний метод словникування звукових сигналів;

- “Словника-довідника з українського літературного слововживання” С. Головащука (2000, 2004) [3; 4] та “Словника-довідника з культури української мови” Д. Гринчишина, А. Капелюшного, О. Сербенської, З. Терлака (1996, 2006) [9; 10], у яких прокоментовано складні випадки слововживання, слово- і формотворення – написання,

---

* © В. Іващенко, 2006

наголошування, утворення граматичних форм, лексичної та синтаксичної сполучуваності, що найчастіше вживаються в усному та писемному мовленні;

• зворотних (інверсійних, обернених) словників української мови, зокрема “Українського зворотного словника” (В. Ніньовський, 1969) [7], “Інверсійного словника української мови” (С. Бевзенко, О. Боднар, З. Волосевич та ін., 1985) [1], “Оберненого частотного словника сучасної української художньої прози” (Т. Грязнухіна, Н. Дарчук, Є. Карпіловська, Н. Клименко та ін., 1998) [8], у яких реєстр формують лексеми, що подаються за абеткою за порядком літер від кінця до початку слова, в результаті чого співзвучність кінцевих складів у реєстрових словах переривається неспівзвучними складами.

Метою нашої статті є опис явища співзвучності (паронімії) у його кореляції з іншими мовними явищами, а також структури “Словника співзвучних слів української мови”, його словникової статті, лексичного складу, джерельної бази.

Паронімами (від *гр.* **παρά** “біля” і **ὄνομα**, **ὄνομα** “ім’я, назва”) вважають слова (а також фразеологічні одиниці й синтаксичні конструкції), що при повній або частковій семантичній відмінності є дуже подібними формою (близькі за своїм звуковим складом), унаслідок чого можуть сплутуватися в мовленні або спеціально обігруватися зі стилістичною настановою [12]. Це можуть бути як різнокореневі, або випадково співзвучні (напр., **бювёт** і **кювёт**; **кампанія** і **компанія**), так і спільнокореневі (напр., **пам’ятка** і **пам’ятник**; **туристичний** і **туристський**) слова. Здатність повністю розмежовуватися в значенні виявляють *повні* (*справжні, абсолютні, або максимальні*) *пароніми* [5: 4]. До *неповних паронімів* зараховують лексичні одиниці, окремі значення яких збігаються (напр., **будівник** і **будівельник**; **ефективний** і **ефектний**; **особа** і **особистість**; **піймати**, **спіймати** і **у(в)піймати**; **зубоскал** і **скалозуб**), або взагалі близькі за значенням лексеми (напр., **ароматизований**, **ароматичний** і **ароматний**). Такі слова можна кваліфікувати також як *спільнокореневі*, або *словотвірні, синоніми*.

Окрему групу співзвучних слів становлять *омографи*, або *графічні омоніми*, – слова, які мають однакове написання, але різні значення та відмінності звучання (напр., **арійка** і **арійка**; **артикул** і **артикул**; **атлас** і **атлас**; **кредит** і **кредит**; **рефлєкторний** і **рефлєкторний**).

Співзвучними можуть бути також *спільнокореневі антоніми* – слова з тим самим коренем, що мають максимально протилежне значення, виражене переважно префіксами або афіксоїдами (напр., **англофіл** і **англофоб**; **апогей** і **перигей**; **воля** і **неволья**; **зацвісти** і **відцвісти**; **нечисленний** і **незчисленний**).

Співзвучні слова інколи співвідносять із *римованими словами*, або *простими римами*, якщо йдеться про повторення окремих звуків або комплексів у словах, які зв’язують закінчення двох чи більше віршованих рядків [2: 10–12]. Співзвучність у римах охоплює як окремі склади (напр., **прозоре** і **море**), так і цілі слова (напр., **казка** і **каська**), а також граматичні форми слів, що належать або до однієї частини мови (напр., **дїду** і **сїду**), або до різних (напр., **тобю** і **журбю**).

“Словник співзвучних слів української мови” – це оригінальна праця, в якій реєстрові лексеми згруповано таким чином, що будь-хто може без особливих зусиль із двох-трьох і більше подібних, схожих за звучанням (вимовою) слів вибрати саме те, яке потрібно вжити в тій чи іншій ситуації. Незнання значення того чи того слова, що призводить до їх сплутування, а отже, до каламбурів та мовних курйозів, є однією з найбільших лексичних проблем. Пропонований увазі користувачів Словник звертає увагу саме на цю проблему й допомагає частково її розв’язати.

Лексичний склад словника

Словник містить лексику сучасної української літературної мови широкого вжитку, а саме: активну лексику загальномовного континууму; лексичні діалектизми, зафіксовані в літературних творах; термінологічну лексику, засвідчену в різних сферах людської

діяльності (особливо міжгалузеву); найвідоміші лексичні одиниці, пов'язані з релігійними поняттями; слова історичного фонду та архаїзми, що свого часу належали до широковживаних; нову лексику, яка активно впроваджується в повсякденне спілкування.

До Словника автори внесли слова, в яких співзвучним є початковий склад або склади (напр., **аграрій** і **аграрник**), загальний звуковий контур (напр., **аркан** і **акант**; **тирада** і **тріада**), кінцевий склад або кінцеві склади (напр., **алюр** і **велюр**; **волосатий** і **полосатий**; **авіатор**, **девіатор** і **навігатор**).

Реєстр Словника, крім структурно немотивованих співзвучних слів (напр., **абсцес** і **абсциса**), формують також: широковживані складноскорочені співзвучні слова (напр., **виконроб** і **винороб**); співзвучні деривати, що вступають у відношення словотвірної похідності до відповідних співзвучних твірних, продукуючи різні значення (напр., **абонемент** і **абонент**; **абонементний**, **абонентний** і **абонентський**); співзвучні зменшені, пестливі, збільшені та зневажливі слова, що мають різні значення (напр., **солодуха** і **солодушка**); співзвучні з самостійними частинами мови словотвірні елементи складних слів (напр., **гідра** і **гідро...**); співзвучні словотвірні елементи складних слів (напр., **англо...** і **англо...**).

Вибірково представлені співзвучні лексеми з близькими (напр., **авантюра** і **авантюризм**; **ароматизований**, **ароматичний** і **ароматний**) та протилежними (напр., **апріорі** і **апостеріорі**; **екзогенний** і **ендогенний**) значеннями, односкладові іменники на зразок **тол** і **толь** за умови найближчої співзвучності, а також римовані слова.

До реєстру Словника не ввійшли такі співзвучні лексеми:

1) вузькоспеціальні терміни, наприклад: **абдуктор** і **аддуктор**; **амфібол**, **амфіболіт** і **амфоліт**;

2) діалектні назви, напр.: **сквира** і **сквирк**;

3) власні назви, напр.: **Іран** і **Ірак**; **Ісландія** і **Ірландія**;

4) загальні та власні назви, напр.: **брага** і **Прага**; **Еквадор** і **еквадор**; **Марокко**, **морька** і **мьорк**;

5) слова з тим самим значенням (напр., **природник** і **природознавець**), а також такі, що збігаються в одному зі своїх значень (напр., **парост**, **парость** і **паросток**; **пеан** і **пеон**; **рогалик**, **рогаль** і **рогач**);

6) двоскладові дієслова на зразок **бити**, **пити**, **мити**, **лити** тощо;

7) слова, що збігаються звучанням при відмінності їх фонемного складу та графічної передачі й мають різне значення, напр.: **біль** і **білля**;

8) слова, в яких збігаються їхні форми, напр.: **тобою** і **журбою**;

9) слова, в яких звуки збігаються лише часково, напр.: **м'ячик** і **хлопчик**; **дирижабль** і **щабель**; **ідол** і **блідо**.

Структура словника та словникової статті

Слова, внесені до реєстру Словника, розміщуються за абеткою першого заголовного слова словникової статті, групуючись в основному попарно, наприклад:

адаптація ...

адоптація ...

В окремих випадках співзвучні слова групуються в ряди, напр.:

батон ...

бетон ...

бутон ...

Принцип абеткування може порушуватися в рядах співзвучних слів, що зумовлено ступенем співзвучності, напр.:

агресія ...

регресія ...

депресія ...

Пара (ряд) співзвучних слів формують гніздо. У Словнику представлені як омовучні (напр., **алгерация** і **альтерация**), так і різнозвучні (напр., **алхімія** і **хімія**) гнізда. Якщо гніздо утворюють різнозвучні за вимовою початкової літери лексичні одиниці, то таке гніздо розробляється в порядку абеткування членів співзвучної пари (співзвучного ряду) лише один раз.

Якщо той чи інший член співзвучної пари (співзвучного ряду) вступає в омонімічні відношення, то слова-омоніми подаються в окремих статтях із позначкою біля слова арабськими цифрами та відповідними значками (як і в попередньому випадку) біля першого і останнього членів омонімічного ряду в порядку реєстрування, а середній член (середні члени) такого ряду об'єднується значком $\lfloor$, наприклад:

$\lfloor$ **кита́йка¹** ...
кита́йка² ...
кита́йка ...

Якщо у відношення співзвучності вступає не омонімічна пара, а омонімічний ряд, то слова-омоніми подаються в окремих статтях із позначкою біля слова арабськими цифрами та відповідними значками (як і в попередньому випадку) біля першого і останнього членів омонімічного ряду в порядку реєстрування, а середній член (середні члени) такого ряду об'єднується значком $\lfloor$, наприклад:

$\lfloor$ **ба́бка¹** ...
ба́бка² ...
ба́бка³ ...
ба́бка⁴ ...
ба́бка⁵ ...
ба́бка⁶ ...
ба́бка⁷ ...
ба́бка⁸ ...
ба́бка⁹ ...
ба́бка¹⁰ ...

ба́бки ...

Омонімічна пара (омонімічний ряд) – це один член співзвучної пари (співзвучного ряду).

Фонетичні, словотвірні, граматичні варіанти одного з членів співзвучної пари (співзвучного ряду) подаються через кому, наприклад:

кам'яний, камінний ...
кам'янистий, каменистий ...

За частинимовною належністю пари (ряди) співзвучних слів організують:

1) співзвучні іменники:

а) в називному відмінку однини, як у межах тієї самої категорії роду (напр., **контингент** і **континент**), так і такі, що виявляють міжродову співзвучність (напр., **лучина** і **лучинник**, **ліс** і **ліса**);

б) у називному відмінку множини, якщо іменники вживаються або переважно в множині (напр., **міази** і **міазми**), або взагалі не мають однини. У формі множини подаються також співзвучні назви народів, народностей, племен, етнічних груп, назви людей за місцем проживання тощо (напр., **австралійці** і **австрійці**);

в) що виявляють співзвучність між формами однини та множини, напр.: **бридж**, **бриджі**, **брижі** і **крижі**; **букле** і **буклі**;

г) невідмінювані, напр.: **дефіле** і **філе**; **жакó** і **жакóб**;

г) відмінювані та невідмінювані, напр.: **лімб** і **лімбо**; **міди** і **мідія**;

- 2) співзвучні іменники та прислівники, напр.: **анід і анідé**;
 3) співзвучні прикметники в називному відмінку однини чоловічого роду в повній формі, напр.: **абонемéнтний, абонéнтний і абонéнтський**;
 4) співзвучні дієприкметники чоловічого роду однини, напр.: **абстрагóваний і екстрагóваний**;
 5) співзвучні прикметники та дієприкметники, напр.: **абортивний і абортóваний**;
 6) співзвучні дієслова доконаного або недоконаного виду, з постфіксом **–ся** або без нього (залежно від того, яке з них є членом співзвучної пари / співзвучного ряду) у формі інфінітива (неозначеній формі), напр.: **абордува́ти і абортува́ти**;
 7) співзвучні прислівники, напр.: **блиску́че і блиску́чо; поближче і поблизу; імлісто і млісто**.

Числівники, прийменники та займенники до реєстру не включено.

Після співзвучних заголовних (реєстрових) слів подаються їхні граматичні форми (при відмінюваних іменниках – це закінчення родового відмінка; при прикметниках – закінчення жіночого та середнього родів; при особових дієсловах недоконаного виду – форми 1-ї і 2-ї особи однини теперішнього часу, доконаного виду – форми майбутнього часу; при дієсловах, що не мають форми 1-ї і 2-ї особи однини теперішнього / майбутнього часу, а також при дієсловах із кінцевим **–ся** наводиться лише форма 3-ї особи однини; при безособових дієсловах – форма 3-ї особи однини теперішнього / майбутнього часу), а також можливі граматичні, галузеві та стилістичні ремарки (перелік ремарок див. **Список умовних скорочень**), напр.:

контингéнт, -у, ч., *книжн.* ...
континéнт, -у, ч. ...
абсолютивний, а, е, *лінгв.* ...
абсолютистський, а, е ...
абсолю́тний, а, е ...
абстрагóваний, а, е, *дієприкм.* ...
екстрагóваний, а, е, *дієприкм., хім.* ...
абстрагува́ти, ую, уеш ...
екстрагува́ти, ую, уеш, *хім.* ...

Наступним структурним елементом словникової статті є тлумачення. До кожного із заголовних слів дається максимально стисле тлумачення. Основні значення слова відокремлюються одне від одного арабськими цифрами, відтінки значень не подаються, напр.:

перфе́кт, -а, ч. *грам.* Дієслівна форма в індоєвропейських мовах, що виражає дію, закінчену в минулому, результат якої наявний і в момент мовлення.

префе́кт, -а, ч. 1. У Стародавньому Римі – особа, що обіймала військову, адміністративну або судову посаду 2. У деяких країнах (зокрема у Франції) – урядовий чиновник, що очолює управління в адміністративно-територіальній одиниці (департаменті). 3. У деяких країнах – начальник міської поліції. 4. До 1917 роу – інспектор духовної семінарії (з часів Петра I).

Переносне значення слова, що існує рівнобіжно з прямим, подається під окремою цифрою з позначкою *перен.*, напр.:

оголи́ти, оголю́, ого́лиш. 1. Зняти одяг, покриття з якоїсь частини тіла; зробити голим. 2. *перен.* Залишити без чого-небудь необхідного; прибрати, забрати все звідкись. 3. *перен.* Розкрити суть чого-небудь, чиясь ество. 4. Зробити бідним, убогим; обізнати.

оголі́ти, -ію, -ієш, *розм., рідко.* Стати вбогим; збідніти.

Після тлумачень в окремих випадках, щоб розвести семантично близькі співзвучні слова, ставиться позначка * (зірочка), після якої подається ілюстративний матеріал –

окремі слова, найтипівіші словосполучення, фразеологізми, терміносполучення в порядку: чоловічий, жіночий, середній рід, множина. Наприклад:

сальдо, *невідм.*, *с.* 1. Різниця між надходженням (дебетом) і видатком (кредитом) бухгалтерського обліку. *Сальдо дебетове, кредитове, накрите, активне, пасивне. 2. Залишок на рахунку бухгалтерського обліку. 3. *ек.* Різниця між грошовими надходженнями і платежами з усіх видів розрахунків однієї держави з іншою.

сальто, *невідм.*, *с.* Акробатичний стрибок із перевертанням у повітрі через голову (вперед або назад).

Список умовних скорочень

авіа – авіація та повітроплавання
авто – автосправа
автом. – автоматика
анат. – анатомія
антр. – антропологія
арх. – архаїчне слово
археол. – археологія
архіт. – архітектура, будівництво
астр. – астрономія
астрол. – астрологія
астроф. – астрофізика
бакт. – бактеріологія
бджіл. – бджільництво
бібл. – бібліотечна справа (бібліологія, бібліотекознавство, бібліографія)
біол. – біологія
біоф. – біофізика
біох. – біохімія
бот. – ботаніка
буд. – будівельна справа
вет. – ветеринарія
винороб. – виноробство, винарство
військ. – військова справа
вulg. – вульгарне слово, вираз
ген. – генетика
геогр. – географія
геод. – геодезія
геол. – геологія
геоф. – геофізика
геох. – геохімія
гідр. – гідрологія
гідротехн. – гідротехніка
гірн. – гірнична справа (гірництво, гірничодобувна промисловість)
грам. – граматики
грунт. – ґрунтознавство
дерев. – деревообробна промисловість, деревообка
дипл. – дипломатія
діал. – діалектне слово
дісприкм. – дісприкметник
дісприсл. – дісприслівник
евф. – евфемізм
екол. – екологія

екон. – економіка
ел. – електрика, електротехніка
електрон. – електроніка
ент. – ентомологія
ест. – естетика
етногр. – етнографія, народознавство
етнол. – етнологія, етніміка, етнімія
ж. – жіночий рід
жарг. – жаргонне слово
жарт. – жартівливе слово, вираз
жив. – живопис
журн. – журналістика
зал. – залізнична справа
заст. – застаріле слово
збільш. – збільшений
зв. – зв'язок (телеграфія, телеграф, телефон)
звар. – зварювання
змени. – зменшувальний, зменшений
змени.-пестл. – зменшено-пестливий
зневажл. – зневажливе слово, вираз
зоол. – зоологія
інформ. – інформатика, кібернетика, інформаційні системи і технології
ірон. – іронічне слово
іст. – історія
іхт. – іхтіологія
канц. – канцелярська справа, діловодство
карт. – картярство
картогр. – картографія
кін. – кіно, кінематографія, кіномистецтво
кінол. – кінологія
книг. – книгознавство
книжн. – книжне слово, вираз
косм. – космонавтика, астронавтика
космет. – косметологія, косметика, парфюмерія
крав. – кравецтво
кристал. – кристалографія
кул. – кулінарія, куховарство
кушнір. – кушнірство
лайл. – лайливе слово, вираз
лінгв. – лінгвістика, мовознавство
ліс. – лісництво, лісове господарство
літ. – літературознавство, література
лог. – логіка
мат. – математика
матер. – матеріалознавство
маши. – машинобудування
мед. – медицина
мет. – металургія
метал. – металознавство
метеор. – метеорологія
метр. – метрологія

мех. – механіка
мисл. – мисливство, мисливське господарство, мисливствознавство
мист. – мистецтвознавство, мистецтво
мікробіол. – мікробіологія
мін. – мінералогія
міф. – міфологія
мн. – множина
мор. – морська справа
муз. – музика
нар.-поет. – народно-поетичне слово
наук. – науковий термін, що вживається в різних галузях науки
наукозн. – наукознавство
невідм. – невідмінюване слово
незм. – незмінюване слово
несхв. – несхвалена лексика
обч. техн. – обчислювальна техніка
одн. – однина
опт. – оптика
орн. – орнітологія
палеонт. – палеонтологія
папер. – паперове виробництво
пед. – педагогіка
перен. – переносно, переносне значення
пестл. – пестливий
підсил. – підсилювальний
поет. – поетичне слово
полігр. – поліграфія, друкарська справа, типографська справа
політ. – політика, політологія
псих. – психологія
радіо – радіосправа (радіо, радіотехніка, радіомовлення)
рел. – релігія
риб. – риболовство, рибицтво
ритор. – риторичне слово
розм. – розмовне слово
с. – середній рід
сад. – садівництво
саніт. – санітарія
с. г. – сільське господарство
сейсм. – сейсмологія
соц. – соціологія
спец. – спеціальне слово або вираз, пов'язані з тим чи іншим виробництвом, професією
спорт. – спортивний термін
стат. – статистика
стол. – столярство
судн. – суднобудування
театр. – театральний термін
текст. – текстильна промисловість
телеком. – телекомунікація
теол. – теологія
тесл. – теслярство

техн. – техніка (всі види технічних засобів)
топогр. – топографія
торг. – торгівельна, комерційна справа
уроч. – урочисте слово
фам. – фамільярне слово
фарм. – фармацевтика, фармакологія
фіз. – фізика
фізіол. – фізіологія
фізк. – фізкультура
філол. – філологія
філос. – філософія
фін. – фінансова, бухгалтерська справа
фольк. – фольклористика, фольклор
фот. – фотографія
харч. – харчова промисловість
хім. – хімія
хореогр. – хореографія
церк. – церковне слово або вислів
ч. – чоловічий рід
шах. – шаховий термін
шев. – шевство, взуттєве виробництво
шк. – слово, вислів шкільного вжитку
шкір. – шкіряне виробництво
юр. – юриспруденція

“Словник співзвучних слів” – це нормативно-довідкове видання, призначене для широкого кола читачів.

При укладанні словника, крім зазначених вище, були використані також лексикографічні джерела: Словник української мови в 11-ти т. (К., 1970–1980); Чак Є. Д. Складні випадки вживання слів (К., 1984); Словник іншомовних слів (за ред. О. С. Мельничука, К., 1985); Гринчишин Д. Г., Капелюшний А. О., Пазяк О. М., Сербенська О. А., Терлак З. М. Словник труднощів української мови (за ред. С. Я. Єрмоленко, К., 1989); Культура української мови. Довідник (за ред. В. М. Русанівського, К., 1990); Український правопис (К., 1993); Пустовіт Л. О. та ін. Словник іншомовних слів (К., 2000); Культура мови на щодень (за ред. С. Я. Єрмоленко, К., 2000); Великий зведений орфографічний словник сучасної української лексики (К.; Ірпінь, 2003); Головащук С. Словник наголосів (К., 2003); Великий тлумачний словник сучасної української мови (уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел, К.; Ірпінь, 2005); Довідник з культури (за ред. С. Я. Єрмоленко, К., 2005).

Література

1. Бевзенко С. П., Боднар О. І., Волосевич З. І. та ін. Інверсійний словник української мови / Відп. ред. С. П. Бевзенко. – К.: Наукова думка, 1985.
2. Бурячок А. А., Гурін І. І. Словник українських рим. – К.: Наукова думка, 1979.
3. Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання. – К.: Рідна мова, 2000.
4. Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання. – К.: Наукова думка, 2004.
5. Гринчишин Д., Сербенська О. Словник паронімів української мови. – К.: Радянська школа, 1986.
6. Караванський С. Словник рим української мови. – Львів: БаК, 2004.
7. Нінювський В. Український зворотний словник. – Едмонтон: Українська книгарня, 1969.
8. Обернений частотний словник сучасної української художньої прози / Т. Грязнухіна, Н. Дарчук, Є. Карпіловська, Н. Клименко та ін., 1998.

9. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. – Львів: Фенікс, 1996.
10. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин, А. Капелюшний, О. Сербенська, З. Терлак. – К.: Знання, 2006.
11. Сурова Н. В., Тюменцев-Хвилья М. В., Хвилья-Тюменцева Т. М. Словарь трудных случаев употребления созвучных слов в русском языке. – К.: Юниверс, 1999.
12. Тараненко О. Пароніми // Українська мова. Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія, 2000. – С. 425.

Зоряна Купчинська, к. філол. н.*

Львівський національний університет ім. І. Франка (Львів)

УДК 811.161.2' 37' 373.2

СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР З ДОМІНАНТОЮ ЛЮДИНА (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ОЙКОНІМІЇ)

*Проблему „людина і мова” можна розглядати через призму оніма, в якому сфокусувалися буття людини, її мовна свідомість. Семантичний простір із домінантою **людина** репрезентовано коренями твірних основ українських ойконімів: *baba, *bat'ko, *brat', *curka, *diva, *dujja, *did', *muz', *otrok', *sestra, *vdova; car', *gončar', *gost', *kmit', *korol', *pan', *iat', *xusa, *voj', *xlop', *ščex'; *ljud', *ostolop'.*

У сучасному мовознавстві все частіше актуалізують проблему „людина і мова”, акцентуючи увагу на вивченні мови через зв'язок із людиною, її свідомістю, мисленням, духовним життям тощо. Саме когнітивний аспект мови дає великі перспективи для розвитку лінгвістики. Оніми становлять великий інтерес для науковців через те, що в них відобразилася система знань про довколишній світ.

Когнітивна карта середовища проживання формується за допомогою одиниць мови, що репрезентують таку глобальну понятійну сферу, як людина, жива й нежива природа тощо [5: 238]. Онімна система має не тільки системоцентричний, але і антропоцентричний вимір. Антропоцентризм як особливий принцип дослідження полягає в тому, що об'єкт дослідження розглядається перш за все щодо його ролі в житті людини, щодо його призначення в життєдіяльності людини, щодо його функцій у розвитку особистості та її вдосконалення. Людина стає початком відліку в аналізі тих чи інших явищ, вона задіяна в процесі аналізу, визначає його перспективи й остаточні цілі [4: 212]. Оніми містять систему цінностей, якими оперувала\оперує людина. Особа живе у довколишньому середовищі і сприймає його через систему своїх цінностей.

Вивчаючи семантичні поля мови, ми одержуємо відповідну інформацію про концептосферу носіїв цієї мови, яка зреалізувалася в знаках і відобразилася в семантичному просторі мови. Аналізувати концептосферу загалом – неможливо через її об'єм та „невловимість”, адже знання, одержані із семантичного простору мови, не дають нам повної інформації про концептосферу, вона є завжди ширша, ніж семантичний простір мови. Основним і вагомим кроком у пізнанні концептосфери є вивчення саме семантичних полів.

Об'єктом аналізу є архаїчна ойконімія, яка містить корені, пов'язані з концептом **людина**. Переважна більшість типів архаїчної ойконімії (на -jь, -ьскъ, -ань, -унь, -ень, -ьпъ, -ьпо, -ітї, -іпъ, -овъ/-евъ, -ану) України опосередкована власними назвами людей. Корені, вичленовані з ойконімії, репрезентують основне (первинне) значення, стрижень семантики, на якому вибудувалися твірні основи географічних назв (часто з проміжною

* © З. Купчинська, 2006